

ОСВІТА У ФІЛОСОФСЬКО-АНТРОПОЛОГІЧНИХ РЕФЛЕКСІЯХ

УДК 378.015:57

Троїцька Т.С., Сіман О.М.

ФІЛОСОФСЬКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗДОРОВ'Я СТУДЕНТІВ ЯК ЧИННИК ГАРМОНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

Постановка проблеми. Головною суперечністю сучасного освітнього простору значна частина дослідників визнає існування великого обсягу знань, інформації, які певним чином не впорядковані і не впливають через поліваріантність, неоднозначність на людиновимірність усіх процесів, в яких бере участь людина. Це, насамперед, стосується психічного стану молоді, яка в більшості випадків не відчуває себе носієм цінностей, потреб та інтересів, що закладені в основу структурування, інституційного та соціального розвитку освітнього простору. Через таку суперечність, спричинену безособистісними технологіями навчання і виховання, особливості життєдіяльності молоді, зокрема її психічної рівноваги, потребують філософської рефлексії, яку можна вважати найбільш комплексною. Звичайно, релевантність простору сучасним соціальним тенденціям і процесам, а також глобалізаційним викликам залежить не тільки від впливу на нього суспільно-економічних, політичних та інших активних чинників. Тому філософська рефлексія такого сегменту освітнього простору, як мистецтво життєдіяльності Homo educandus набуває особливого значення у контексті постмодерних освітніх змін, тим більш, що психічне здоров'я (ментальне здоров'я) без перебільшення можна вважати мистецтвом людини в реалізації власного потенціалу, у подоланні звичайних життєвих проблем, душевних негараздів та є зняряддям продуктивної і плідної праці, гуманної взаємодії з іншими людьми.

Значення збереження психічного здоров'я відповідає самим широким і різноманітним інтерпретаціям його сутності у різних культурах, хоча реальні його екзистенції мають певні особливості. Так, кажучи про характеристику психічного здоров'я населення України, потрібно відзначити, що багаторічний період тоталітаризму наклав свій відбиток на національний (психологічний) імідж її населення, вилучив націленість на оптимізм, на активне підприємництво і діловитість, на певну „турботу” про свою „душу” тощо. Філософи, педагоги, психотерапевти і психологи вважають, що мисленню, особистісним установкам, ціннісним орієнтаціям, особливостям сприйняття і розуміння стосунків між людьми, осягненням психічних явищ людини тоталітарного періоду притаманні такі риси як міфологічність, ієрархічність свідомості, схильність до ілюзій і шаблонів, пасивність, безініціативність стосовно власного життя.

Можна було б не звертати увагу на цю ідеологему, якби не констатація незадовільного стану психічного здоров'я населення України, поширення самогубства, незадовільного стану психічнохворих, негативного впливу

екології на психіку, зростання алкоголізму та наркоманії. Таким чином, як непрямі так і прямі показники свідчать про те, що психічне здоров'я населення України погіршується. Тому питання збереження психічного здоров'я українців у загальнодержавному масштабі повинне розглядатися не лише як суто медична і психіатрична проблема, але і як проблема особистості та соціальна. Констатуючи факт, що сучасна криза економіки і духовного життя суспільства негативно впливає на психічний стан найширших верств населення, на нашу думку, необхідно шукати методи заміни „революційних” способів вирішення назрілих соціальних та персональних проблем, такими технологіями, що пов'язані з еволюційними змінами, дія яких „встигає включити” як фізіологічні механізми адаптації психіки, так і соціально-культурні.

У більшості науково-публіцистичних джерел вказується, що зміцнення психічного здоров'я передбачає дії із створення умов життя і довкілля, які підтримують психічне здоров'я і дозволяють людям вести здоровий спосіб життя. Відомо, що зміцнення психічного здоров'я значною мірою залежить від ефективності міжсекторальних стратегій, у яких задіяні шкільні й дошкільні психосоціальні заходи; комбінована допомога у сфері харчування і психосоціального життя для груп населення, які знаходяться в несприятливому положенні; надання соціально-економічної допомоги жінкам (наприклад поліпшення доступу до освіти і системи мікрокредитування); соціальна підтримка людей похилого віку; психосоціальні заходи, що націлені на „уразливі” групи населення, на етнічні меншини, мігрантів і людей, які постраждали від конфліктів та стихійних лих; заходи щодо зміцнення психічного здоров'я на робочих місцях (наприклад, програми профілактики стресу тощо); стратегії поліпшення житлових умов; програми запобігання насилля; програми розвитку окремих співтовариств тощо.

Отже, багатоаспектність „турботи” про психічне здоров'я, а скоріше – про наслідки його порушення, на нашу думку, робить осмислення питання фрагментарним, фасеточним і, що є найважливішим, усуває феномен психічного здоров'я з предметної галузі тієї науки, в якій воно постає епіцентром досліджень. Причому, відбувається це майже на всіх рівнях осягнення: від емпіричного (емоційного) до теоретико-методологічного.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На нашу думку, завдання психолого-педагогічного забезпечення гармонізації здоров'язберігаючого освітнього простору набувають у цьому контексті пріоритетного значення, а переорієнтація освіти з формування особистості на стратегію її саморозвитку та збереження здоров'я вже частково реалізується в особистісно орієнтованих, гуманістичних наукових парадигмах і педагогічних системах, що знаходить відображення у наукових розробках проблем сучасної філософії освіти (В.Андрущенко, М.Бахтін, В.Бех, Є.Бондаревська, В.Гершунський, І.Добронравова, І.Зязюн, В.Ільїн, В.Кохановський, В.Кремень, В.Луговий, В.Лутай, М.Михальченко, І.Надольний, В.Пазенок, В.Шевченко, Р.Харре), психології (Г.Балл, І.Бех, В.Біблер, Л.Виготський, М.Кошаков, С.Максименко, А.Маслоу, Н. Скотна, К.Абульханова-Славська, Б.Ананьєв, А.Деркач, Л.Божович, Г. Костюк, В.Мясищев, С.Рубінштейн, Т.Титаренко, В.Панок,

Н.Чепелєва, О.Бондаренко, І.Булах, Т.Яценко, П.Пов'якель), педагогічних та історико-педагогічних (А.Алексюк, Ш.Амонашвілі, Ю.Бабанський, В.Загвязинський, О. Сухомлинська, М.Ярмаченко), соціально-освітніх (І.Бойченко, В. Воронкова, М.Євтух, Т.Розова, Г.Філіпчук), антропологічних проблем (І. Аносов, Б.Бім-Бад, О.Больнов, І.Дерболов, В.Завгороднюк, М.Култаєва, А. Лой, В. Макареня, В.Максакова, О.Огурцов, І.Предборська, І.Радіонова, Х. Рот, І.Степаненко, В.Табачковський, Т.Троїцька, Н.Хамітов, А.Черній і багато інших).

Останнім часом з'явилися наукові праці, що розглядають освітній простір в межах певних предметних площин (світоглядній, психологічній, соціальній тощо). Дослідження освітнього простору підкреслюють думку, що сучасний стан освітньої системи не забезпечує належний рівень психолого-педагогічного та науково-методичного супроводу навчально-виховного процесу у контексті створення умов гармонізації здоров'язберігаючого компоненту. Окреслене коло питань можна цілком застосувати до усіх ланок освіти (дошкільної, шкільної, професійної), яка має синкретично поєднувати методологічну, фундаментальну, професійну та технологічну частини (С. Максименко, Г.Челпанов, Л.Даниленко, І.Зязюн, Л.Карамушка, В. Корсак, Т.Ткач та ін.).

Перехід до нової освіти і науки до засад гармонізації здоров'язберігаючого освітнього простору неможливий без переосмислення світоглядних основ і, насамперед, без розуміння фундаментального характеру гуманітарних знань, зокрема психолого-педагогічних і філософсько-антропологічних, які забезпечують аксіологічну контекстуальність кожного знання, залучення нових об'єктів і предметів дослідження, серед яких можуть бути: соціально-психологічний і природний моніторинг, методологія діалогізму, методологія інтеріоризації знань та вмінь, сучасні психотехнології у галузі психогігієни та гуманістично орієнтована психологія тощо. Визначення саме цих завдань стає сьогодні суттєвою ознакою модернізації освіти і науки, зміни загальної стратегії освітніх реформ, що засвідчено в Проекті Національної стратегії розвитку освіти України на 2012-2021 роки та в усіх деклараціях Болонського процесу.

Формулювання цілей статті. Саме тому спробуємо визначити детермінанти психічного здоров'я Homo educandus, зокрема студентської молоді, яка в цьому контексті має як загальні риси його зміцнення, так і особливі та специфічні. Щодо сутності психічного здоров'я, то Всесвітня організація охорони здоров'я та науковці виділяють наступні його критерії:

- усвідомлення і відчуття безперервності, постійності та ідентичності свого фізичного і психічного „Я”;
- відчуття постійності та ідентичності переживань в однотипних ситуаціях; критичність до себе, до своєї власної психічної продукції (діяльності) та її результатів;
- відповідність психічних реакцій (адекватність) силі і частоті навколишніх впливів, соціальним обставинам і ситуаціям;
- здатність до самоуправління поведінкою відповідно до соціальних норм, правил, законів;

- здатність планувати власну життєдіяльність і реалізовувати ці плани; здатність змінювати спосіб поведінки залежно від зміни життєвих ситуацій і обставин [1; 2; 3].

Виклад основного матеріалу дослідження. Зрозуміло, що психічне здоров'я не є просто відсутністю психічного розладу. Воно визначається як стан благополуччя, при якому кожна людина може реалізувати свій власний потенціал, справлятися із звичайними життєвими стресами, продуктивно і плідно працювати, а також вносити вклад до життя співтовариства. Зазначимо, що теоретичні міркування щодо благополуччя, на нашу думку, весь час зміщуються в об'єктивну площину, тому ми б додали до цих критеріїв концепт „усвідомлення свого стану як благополучного”. Таке розуміння психічного здоров'я як широкого поняття, об'єднуючого низку стратегій, всі з яких направлені на позитивну дію щодо психічного здоров'я, поставлять серед використовуваних стратегій на перше місце інтеграцію індивідуальних ресурсів і умінь та працю щодо поліпшення соціально-економічного середовища.

Обговорюючи сутність психічного здоров'я та відсутність чіткого визначення, слід у загальному вигляді зазначити, що це динамічний процес психічної діяльності, який характеризується детермінованістю психічних явищ, адекватністю реакцій на соціальні, біологічні і фізичні умови, нарешті, це здатність людини планувати і здійснювати власні життєві програми в мікро- і макросоціальному середовищі. Таке трактування психічного здоров'я найбільш відповідає антропологічним викликам до сучасної науки, яка за призначенням має допомогти людині жити гармонійно та щасливо.

Подібна рефлексія проблеми була б достатньою, якщо б сьогодні людина не опинилась в умовах постійної небезпеки для свого благополуччя, психічного, фізіологічного, духовного і соціального здоров'я, для особистісного життя, в умовах, коли життєтворчість людей, зокрема, майбутніх фахівців – молодих людей, які знаходяться в стадії становлення і розвитку, набуває все більш ризикованого характеру. Такий стан, на нашу думку, потребує більш широкого дискурсу – мистецтва жити.

Не викликає сумніву, що вирішення складної проблеми без методологічних, філософсько-освітніх детермінант майже не можливе і не тільки тому, що значна частина життя студентської молоді пов'язана із засвоєнням методології професійного зростання та саморозвитку, але й тому, що сьогодні без „стратегічного”, філософського розуміння світу та його проблем не можна змінити загрозливий хід подій. Отже, використання методологічно-світоглядних рецепцій посприє вирішенню найскладніших завдань, до яких слід віднести психічне здоров'я людини та мінімізацію соціальних катастроф, безпосередньо пов'язаних з психологічними якостями людини. Більше того, дослідження конкретних історичних фактів у контексті зазначеної проблеми встановлює загальнозначущу залежність між трьома змінними параметрами – силою, мудрістю і життєздатністю людини і суспільства. Цю залежність А. Назаретян визначив як гіпотезу або закон техно-гуманітарного балансу: чим вищий рівень виробничих й боєвих технологій, тим більш досконалі засоби культурної регуляції необхідні для збереження

цілісності, єдності і функціонування суспільства, життєдіяльності людини та її психічного здоров'я. Учений вказує, що „із зростанням диспропорцій між „силою” і „мудрістю” починається фаза екологічної і геополітичної експансії” [4, с. 40], яка не може не впливати на життєдіяльність людини. До речі, якщо теоретично реконструювати світоглядні контури антропогенних криз і психологічних надломів людини, то слід зазначити, що більшість соціальних організмів у давньому і недалекому минулому загинули зовсім не за впливом зовнішніх чинників, а вони постали жертвами власного некомпенсованого зверхнього ставлення до інших суб'єктів та речей світу. Відтак, цивілізація ще жива тому, що люди стають мудріше, а здатність протистояти коливанням природничого і соціального середовища слід розглядати як здатність забезпечити психічне здоров'я людини.

Отже, розглядаючи філософську методологію як квінтесенцію сучасного людинознавства, слід зазначити, що вона визначає світогляд і мислення, орієнтує на соціальність і моральність, духовність і тілесність, загальноцивілізаційне і національне, відтак детермінує старий, благополучний розвиток і саморозвиток особистості, а саме:

- філософська методологія, відтворюючи буття людини, яка навчається, з методології загальних норм і правил діяльності перетворюється в методологію постановки і з'ясування людських проблем, набуває статусу проблеми культури, стає важливим чинником осягнення сучасної світоглядної проблематики, тобто забезпечує процес набуття людиною культурності, яку ми розуміємо як здатність керуватися у житті над біологічними (психологічними) програмами керування власним фізіологічним, соціальним і психічно-духовним станом;

- філософська методологія дає можливість сформулювати максимум світоглядного рівня про людину як мікрокосм, про її тотожність світу в цілому, про принципову незавершеність та невизначеність її пізнання, про формування творчого ставлення до власного саморозвитку, який зумовлено об'єктивними (біологічними, природними й соціальними) обставинами;

- філософська методологія трансформує ціннісно-аксіологічні, когнітивно-операційні компоненти розвитку гармонійної особистості та психічного благополуччя в продуктивну праксеологію, творчість, самоздатність і духовність.

До речі, ми вважаємо, що складові праксеології психічного здоров'я можна представити наступним чином:

- сприйняття себе як людини, гідної поваги, щастя і як такої, що може пізнати себе, рефлексувати шляхи забезпечення ментального здоров'я;

- екологічна майстерність, що передбачає здатність людини активно вибирати і створювати власне оточення, яке відповідає не тільки його психологічним програмам життя, але й об'єктивно-зумовленим обставинам розвитку природи, суспільства;

- уміння підтримувати позитивні, гуманні, діалогічні стосунки з іншими людьми, якщо навіть вони є репрезентантами чужої культури, весь час „просуватися” від толерантності до „золотого та платиного правила” етики;

- автономність людини як незалежність і здатність людини регулювати свою поведінку зсередини, а не чекати похвали або оцінки з боку інших людей, як здатність до рефлексії, завдяки якій вона може не дотримуватися колективних вірувань, забобонів і страхів, а слідувати особистісним духовним шляхом;

- упевненість у реальності і конструктивності мети і сенсу життя, сенсожиттєвої спрямованості діяльності, що задовольняє психічні потреби.

- самовдосконалення як розвиток власного потенціалу, відкритість новому досвіду, наслідування здорового способу життя тощо.

Висновки. Таким чином, наші теоретичні та практичні рецепції полягають у:

- введені в науковий обіг методологічного знання, що дозволяє дескриптивне знання використовувати в з'ясуванні нового контексту;

- відмові від евристичних розробок минулого часу та перетворенню неявного знання в очевидне;

- визначеності й унормуванні змісту всіх підсистем освітнього простору, що забезпечують формування знань, компетентностей та цінностей здоров'я людини;

- у доповненні курсів філософії, вікової та педагогічної психології, психогігієни, психології стресу, соціальної психології та психотерапії, авторські навчально-методичні посібники, практикуми, монографії, призначені для підсилення психолого-педагогічної та філософсько-методологічної складових, програми курсів і спецкурсів для студентів за всіма освітніми рівнями тощо.

Звичайно, у статті мова не йшла про жодні психічні патології, але в полі нашої уваги була молода людина, яка навчається, вважається здоровою і хоче бути щасливою, ми робимо це для того, щоб вона не страждала від стресів і негативних емоцій, а відчувала б себе краще всього. Причому це потрібне кожному з нас для нормального існування на цьому світі, тоді ми зможемо хоч якось наблизитися до гармонії у власній душі, а при достатній старанності і увазі до власної персони цілком можливо зробити так, що цей стан оселиться в душі надовго і навіть можна буде поділитися ним зі своїми близькими.

ЛІТЕРАТУРА

1. Варій М.Й. Загальна психологія: навч. посіб. / М.Й.Варій. – 2-ге вид., вип. і доп. – К.: «Центр учбової літератури», 2007. – 968 с.
2. Елисеєв Ю.Ю. Психосоматические заболевания: справочник / Ю.Ю.Елисеєв. – Москва: АСТ, 2003. – 311 с.
3. Ермоленко А.Н. Этика ответственности и социальное бытие человека / А.Н.Ермоленко. – К.: Наукова думка, 1994. – 230 с.
4. Назаретян А.П. Воспитательный потенциал синергетики: гипотеза техногуманитарного баланса / А.П.Назаретян // Субъект образования как самоорганизующая система: сб. науч. и науч-прикладных тр. – Белгород: „Политерра”, 2005. – 398 с.

АНОТАЦІЯ

Троїцька Т.С., Сіман О.М. Філософсько-методологічні детермінанти збереження психологічного здоров'я студентів як чинник гармонізації

освітнього простору. У статті розглянуто проблему імплементації філософської методології в процес забезпечення психологічного здоров'я студентів. Розкрито сутність психічного здоров'я *Homo educandus* і доведено необхідність наповнення освітнього простору філософсько-психологічними рецепціями, які перетворюються у продуктивну праксеологію психологічного здоров'я.

Ключові слова: методологія, освітній простір, праксеології, психологічне здоров'я, філософська методологія.

АННОТАЦИЯ

Троицкая Т.С., Симан О.М. Философско-методологические детерминанты психологического здоровья студентов как фактор гармонизации образовательного пространства. В статье рассмотрена проблема имплементации философской методологии в процесс обеспечения психологического здоровья студентов. Раскрыта сущность психического здоровья *Homo educandus* и доказано необходимость наполнения образовательного пространства философско-психологическими рецепциями, что перерастают в продуктивную праксеологию психологического здоровья.

Ключевые слова: методология, образовательное пространство, праксеологии, психологическое здоровье, философская методология.

SUMMARY

Troitskaya T.S., Siman O.M. Philosophical and methodological determinants of students psychological health as a factor of educational space. Harmonization. The philosophico-methodological determinants of students psychological health as a factor of the educational space saving. The article discusses the problem of the philosophical methodology implementation in the process of the psychological students health providing. The article discovers the essence of *Homo educandus* psychological health and proves the necessity of the educational space filling by means of the philosophico-methodological receptions which transfers to productive praxeology of the psychological health.

Key words: methodology, educational space, praxeology, psychological health, philosophical methodology.